

СЕКЦІЯ 3
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 371.035:477

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Бабкіна М.І., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті розглянуто середовищний підхід до громадянського виховання молоді. Зазначено, що важливе значення у формуванні особистості має навколишнє, соціальне й освітньо-виховне середовище. Встановлено, що цей підхід спрямований на необхідність формування громадянських якостей, цінностей, громадянської компетентності молоді шляхом її залучення до активної громадянської діяльності в соціальному середовищі.

Ключові слова: громадянське виховання, середовищний підхід, навколишнє, соціальне, освітньо-виховне середовище, громадянська діяльність, молодь.

В статье рассмотрен средовой подход к гражданскому воспитанию молодежи. Отмечено, что важное значение в формировании личности имеют окружающая, социальная, образовательно-воспитательная среда. Установлено, что этот подход направлен на необходимость формирования гражданских качеств, ценностей, гражданской компетентности молодежи методом её приобщения к активной гражданской деятельности в социальной среде.

Ключевые слова: гражданское воспитание, средовой подход, окружающая, социальная образовательно-воспитательная среда, гражданская деятельность, молодежь.

Babkina M.I. ENVIRONING APPROACH TO CIVIC EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

The article deals with the environing approach to the civic education of young people. It is noted that the surrounding, social and educational environment plays an important role in the formation of personality. It is established that this approach is directed at the necessity of formation of civic qualities, values, civic competence of youth through their involvement in active civic activity in the social environment.

Key words: civic education, environing approach, surrounding, social, educational environment, civic activity, youth (young people).

Постановка проблеми. У різні періоди розвитку суспільства підходи до проблеми громадянського виховання залежали від історичних, соціально-політичних, економічних умов. Як зазначено в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, дія загальних закономірностей розвитку громадянськості опосередковується впливом конкретно-історичних умов життєдіяльності суспільства загалом і його членів зокрема [5]. В Україні відбуваються активні процеси трансформації громадянського суспільства, що передбачає не тільки загальне розуміння такого перетворення, але й переосмислення різних підходів до громадянського виховання молодого покоління, введення його в систему демократичних цінностей, формування в молоді громадянської культури, громадянської компетентності, активної громадянської позиції, здатності набувати навички громадянської активності та соціальної взаємодії. Тому актуальною є проблема в розробці ефективних форм

і методів реалізації системи громадянського виховання молоді особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові підходи до громадянського виховання молоді, психолого-педагогічні аспекти виховання громадянина, інноваційні виховні технології формування суспільно-активної особистості висвітлені в дослідженнях Р. Арцишевського, Т. Бакки, І. Бега, М. Боришевського, П. Вербицької, В. Горбатенка, Н. Дерев'янка, В. Іванчук, П. Кендзьора, Л. Корінної, Л. Крицької, Г. Назаренко, С. Позняк, О. Пошетун, С. Рябова, О. Сухомлинської, І. Тараненко, Т. Титаренко, К. Черної, М. Шимановського та ін.

Сучасні педагогічні дослідження пропонують середовищний підхід як технологію управління через середовище освітньо-виховними процесами. Основні положення середовищного підходу у формуванні особистості досліджували Т. Алексеєнко, А. Афанасьєв, А. Баль, Є. Бондарєвська, М. Братко, В. Веснін, Н. Іщук, А. Каташов, Л. Кепачєвська, Л. Коган, І. Левицька,

А. Лукіна, Ю. Мануйлов, Л. Новікова, В. Петровський, К. Приходченко, О. Семенов, Г. Тарасенко, І. Червінська, І. Щендрик, І. Якиманська, В. Ясвін (освітньо-виховне середовище); А. Галицька, В. Горяніна, Б. Ельконін, К. Крутій, В. Мухіна, Б. Скоморовський, Т. Чернікова, І. Фурман, С. Шипунов (розвивально освітнє середовище); А. Білощицький, С. Лещук, Л. Панченко, С. Поздняков, Н. Резник, А. Хуторський (інформаційно-освітнє та комп'ютерне середовище); О. Ярошинська (середовищний підхід у професійній освіті); Б. Афанасьєв, О. Будник, Г. Волков (етновиховне та етноінформаційне середовище); О. Каташова, Н. Нікішина (духовно-інтелектуальне середовище); Г. Лаврентьева, О. Плотніков (здоров'язбеігаюче освітнє та фізично розвивальне середовище); Л. Келембет, М. Радченко, Н. Ткачук, О. Шапран (інноваційне освітнє середовище); О. Безпалько, Г. Дементьева, А. Копська, З. Кобилінська, О. Кульчицька, Н. Максимова, Р. Малиношевський, В. Москаленко, С. Мукомел (вплив соціального середовища на формування особистості); О. Верещак, Л. Побережна, Т. Тюльпа (культурне та соціокультурне середовище); В. Буєва, М. Іщенко, М. Сорокін, І. Якиманська (взаємозв'язок соціокультурного простору з розвитком особистості).

Однак у наукових дослідженнях недостатньо розкрита проблема середовищного підходу до громадянського виховання молоді.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у теоретичному аналізі середовищного підходу та розкритті необхідності його застосування до громадянського виховання молоді в сучасних умовах трансформації громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблему середовищного підходу до громадянського виховання молоді, насамперед, зупинимося на дефініції терміна «середовище». Середовище трактують як сукупність умов існування людини та суспільства, як складну й неоднозначну систему умов розвитку особистості, що, з одного боку, протистоїть їй, а з іншого – змінюється за допомогою дій і вчинків самої людини. Науковці приділяють значну увагу дослідженню різних видів середовища, яке ефективно впливає на багатогранний розвиток особистості. Розглянемо середовище як систему впливу та умов формування особистості в сучасному громадянському суспільстві.

На основі психолого-педагогічних джерел можемо стверджувати, що безпосе-

реднім фактором, який впливає на розвиток молоді особистості, є середовище, що оточує її протягом життя, починаючи з сімейного оточення і закінчуючи соціумом, і змінюється за допомогою діяльності самої ж особистості [1, с. 434–435]. Саме тому науковці вважають, що доцільно застосовувати середовищний підхід, який є особливим способом пізнання, розвитку та виховання молодого покоління.

Середовищний підхід ґрунтується на комплексі науково-філософських уявлень про те, чим є особистість і середовище, як вони пов'язані між собою. Саме в результаті взаємодії середовища й особистості постає спосіб її життя, основні риси якого й визначаються умовами середовища [12, с. 28–29].

Важливе значення у формуванні особистості має навколишнє (природне), соціальне й освітньо-виховне середовище. Під навколишнім середовищем розуміють частину зовнішнього середовища, що оточує людину, підтримує її існування, створює умови для діяльності та суспільних відносин, безпосередньо впливає на її життя і здоров'я [6]. Зокрема, природне середовище, тобто кліматичні та географічні умови, впливає як на фізіологічний розвиток молоді людини, так і на формування її особистості через спосіб життя, трудову діяльність, звичаї, традиції тощо, що має безпосередній зв'язок із соціальним середовищем. Тоді як соціальне середовище охоплює суспільні умови становлення, розвитку та діяльності людей, які тісно пов'язані з суспільними відносинами. Соціальне середовище, яке складається з сімейного оточення, різних соціальних груп, засобів масової інформації, державних та громадських організацій, навчальних закладів тощо, має найбільше значення для онтогенезу молоді особистості, впливає на її соціалізацію та громадянське становлення.

Соціалізація особистості, як зазначає В. Сорочинська, невіддільна від соціального середовища, зокрема, таких його сфер, як політична, соціальна, духовна, що формують певні очікування щодо моделей поведінки. Ці очікування перетворюються відповідними соціальними інститутами на цілі, завдання, зміст соціального виховання. Соціальне середовище як сукупність соціальних умов виховання безпосередньо впливає на механізми його регулювання. Зміни у виховному процесі зумовлюються змінами у структурі та функціонуванні соціального середовища [11, с. 4–6].

Громадянське виховання є складовою частиною процесу соціалізації та здійснюється під впливом різних соціальних агентів

і інститутів: сім'ї (батьки, рідні), навчальних закладів (вчителі, вихователі, наставники), засобів масової інформації, формальних і неформальних груп (однолітки, товариші, друзі), громадських організацій, релігійних конфесій тощо.

Процес виховання, як складна система, є одним із компонентів соціального середовища. Виховний процес не може існувати поза соціальним середовищем, а, навпаки, взаємодіє з ним. Тому середовищний підхід до виховного процесу передбачає взаємодію процесу виховання з соціальним середовищем.

Аналіз психолого-педагогічних джерел дає підстави стверджувати, що в процесі соціалізації виявляється потяг особистості до самоутвердження в соціальному середовищі. Як стверджує А. Баль, середовищний підхід забезпечує створення простору, в якому завдяки цілеспрямованій виховній діяльності уможливується розвиток соціальності індивіда задля його ефективного соціального становлення і перетворення на суб'єкт соціального розвитку самого себе і соціуму [2, с. 157].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної практики, формування позитивних якостей особистості та подолання наслідків впливу негативних чинників здійснюється в освітньо-виховному середовищі, яке є сукупністю об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Як педагогічний феномен це система впливів і умов формування та розвитку особистості, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. Як зазначає О. Керницький, освітньо-виховне середовище складається з просторово-тимчасових, соціально-культурних, діяльнісно-комунікативних, інформаційних та інших факторів, які з'являються як цілеспрямовано створювані й спонтанні умови взаємодії особистості й об'єктивного світу [4].

Середовище складається не само по собі та не на основі рекомендацій або побажань, для його виникнення необхідна спеціально організована діяльність, зокрема інноваційна педагогічна, ефективність якої є лише за умови її проектування [10, с. 63–65].

Освітньо-виховне середовище К. Приходченко розглядає як інноваційно-комунікативну технологічну систему освіти України, орієнтовану на те, щоб кожен, хто навчається, мав сприятливі комфортні умови для розвитку та саморозвитку. Технологія створення освітньо-виховного середовища сприяє домінуванню інтелектуальної творчої праці особистості як

основного багатства та надбання суспільства [8; 9].

Навчально-виховний процес відбувається через розвиток свідомості особистості, емоційно-почуттєву сферу, навички, уміння, вчинки, діяльність, спілкування. У процесі формування особистості важливого значення набуває діяльність, яка має різні форми (навчально-пізнавальну, трудову, ігрову, художньо-естетичну, спортивну та ін.) та спрямована на розвиток мотиваційної сфери молоді, на формування її соціальної, зокрема громадянської, активності.

Виховання активного, компетентного громадянина значним чином залежить від інноваційних педагогічних технологій, що базуються на взаємодії учасників навчально-виховного процесу, сприяють формуванню моральних якостей, світоглядних орієнтацій, власних переконань, які є основою громадянського самовизначення. До таких виховних технологій в освітньо-виховному середовищі належить метод соціальних проектів, який передбачає залучення молоді до активної громадянської діяльності, де молода особистість набуває досвіду соціальної взаємодії у вирішенні суспільних проблем. У процесі проектної діяльності молодь досліджує актуальні проблеми місцевої громади, здійснює реальні кроки для їх вирішення, залучаючи до спільної діяльності громадськість.

Необхідно зазначити, що ефективність навчально-виховного процесу зростає від поєднання виховання і самовиховання. На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел під самовихованням розуміємо самостійну, цілеспрямовану, систематичну діяльність особистості, яка спрямована на формування і вдосконалення її соціально цінних якостей і усунення недоліків. Самовиховання здійснюється з метою максимальної самореалізації особистості в соціальному середовищі. На думку О. Ярошинської, чим більше і повніше особистість використовує можливість середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток [13, с. 107]. Наукові дослідження визнають важливу роль середовища в індивідуальному розвитку особистості, згідно з яким організацію навчально-виховного процесу становлять механізми внутрішньої активності особистості в її взаємодії з середовищем.

Саме тому необхідно орієнтувати молодь на соціальне утвердження в процесі навчально-виховної діяльності, де вона здобуває певні знання та норми суспільної поведінки. Через систему навчальних дисциплін і позакласну діяльність активно фор-

муються світогляд, переконання, позиція молоді особистості.

Середовищний підхід до виховання, як зазначає А. Баль, розуміння його як соціокультурного феномена підкреслює значущість і актуальність виховання для суспільства. В рамках цього конструюється ідеал особи як соціального типа, моделі громадянина, патріота, а середовище є безпосереднім фактором, що впливає на розвиток та виховання особистості [2, с. 161]. На думку Г. Назаренко, середовищний підхід передбачає не лише використання виховного потенціалу середовища (соціального, суспільно-політичного), а й створення педагогічно доцільного виховного простору, сприятливого для виховання культури демократії молоді особистості [7]. Як стверджує О. Будник, у моделюванні етновиховного середовища першочерговим вважають максимальне врахування природних здібностей молоді особистості, її етнопсихологічних та індивідуальних особливостей, пізнавальних інтересів; спрямування на вивчення, передусім, власного історичного досвіду задля розвитку високої громадянської культури; орієнтацію на принципи демократії в організації освітньої діяльності на національному ґрунті [3, с. 182].

Саме тому особливого значення для виховання молодих громадян набуває середовищний підхід, який застосовує різні варіанти взаємодії молоді з численними соціальними інституціями та агентами, орієнтує молоду особистість на соціальне утвердження в процесі навчально-виховної діяльності, де вона набуває певних знань і норм суспільної поведінки. Сутність цього підходу полягає в тому, щоб виховувати молодих людей у середовищі, яке їх об'єднує як спільність і через організацію сприйняття середовища, що удосконалюється самою особистістю за допомогою агентів соціального впливу та взаємодії. Цей підхід спрямований на громадянське становлення молоді в демократичному суспільстві, на її активну соціальну взаємодію у вирішенні суспільно важливих проблем своєї громади, інтеграцію освітнього середовища, сім'ї та громадськості.

Для того, щоб молода особистість могла успішно засвоїти соціальні ролі й виконувати різні види діяльності в суспільному житті, вона має оволодіти певними якостями, знаннями, уміннями, навичками, набутти соціальний досвід, вміти інтегруватись у динамічне суспільство, активно діяти та співпрацювати в соціальному середовищі, бути здатною ефективно вирішувати різні проблеми своєї громади.

Висновки з проведеного дослідження. З метою ефективної організації процесу громадянського виховання молоді нами був визначений та теоретично обґрунтований середовищний підхід. Цей підхід спрямований на необхідність формування громадянських якостей, цінностей, громадянської компетентності молоді шляхом її залучення до активної діяльності в соціальному середовищі; на усвідомлення того, що в центрі освітньо-виховного процесу стоять інтереси, потреби, можливості, права, суверенітет особистості. На нашу думку, дотримання середовищного підходу забезпечить виховання особистості здатної до активної громадянської діяльності та соціальної взаємодії, утверджуючи свою потребу в реалізації особистісних цінностей та власних світоглядних позицій. Від особливостей соціального, культурного, політичного, економічного розвитку громадянського суспільства залежить прийнята в ньому система виховання і навчання. Саме тому важливим завданням є створення освітньо-виховного середовища з метою формування активного суб'єкта громадянського суспільства, з високим розвитком моральних якостей, здатного до соціальної взаємодії у вирішенні важливих проблем своєї громади. Ефективність громадянського виховання значним чином залежить від запровадження в освітньо-виховному середовищі інноваційних педагогічних технологій, до яких належить проектна діяльність. Проектна діяльність передбачає набуття молоддю знань і навичок, необхідних для оволодіння практичним досвідом участі в суспільному житті для свідомої й дієвої громадянської активності.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в розкритті синтезу різних наукових підходів до громадянського виховання молоді, що дасть змогу глибше зрозуміти виховний процес, його витoki, шляхи та методи реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабкіна М.І. Наукові підходи до організації процесу громадянського виховання молоді / М.І. Бабкіна // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – № 4(580). – С. 430–438.
2. Баль А. Середовищний підхід у вихованні особистості / А. Баль // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2014. – Випуск 50. – С. 156–161.
3. Будник О.Б. Етно-виховне середовище педагогічного навчального закладу: теоретико-методичний аспект / О.Б. Будник // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 5. – С. 175–184.

4. Керницький О.М. Освітнє середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/kernskiy.pdf>.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: проект [наук. творч. колектив: О.В. Сухомлинська (наук. кер.) та ін.] // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
6. Навколишнє середовище та його складові // Studopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://studopedia.su/10_550_navkolishnie-seredovishta-yogo-skladovi.html.
7. Назаренко Г.А. Сучасні підходи до виховання культури демократії старшокласників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pandia.org/text/79/502/47910-7.php.
8. Приходченко К.І. Середовищний підхід до навчання та виховання молоді / К.І. Приходченко // Шлях освіти. – 2010. – № 3. – С. 22–27.
9. Приходченко К.І. Підхід до організації навчально-виховного процесу з погляду середовища: теоретичний аспект / К.І. Приходченко // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 3. – С. 17–31.
10. Радченко М.В. Середовищний підхід як інноваційна технологія навчання / М.В. Радченко // Теорія і практика природничого навчання школярів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Чернігів, 23–24 квітня 2014 р.). – Ч., 2014. – С. 63–65.
11. Сорочинська В.С. Організація роботи соціального педагога: [Навчальний посібник] / В.С. Сорочинська. – К: Кондор, 2005. – 198 с.
12. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу [монографія] / [Кириченко В.І., Єжова О.О., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Хомич О.Л.]; за заг. ред. канд. пед. наук, ст. наук. співроб. Кириченко В.І. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2016. – 244 с.
13. Ярошинська О.О. Середовищний підхід в професійній освіті: теоретичні засади та перспективи впровадження / О.О. Ярошинська // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. – Вип. 4. – Ч. 1. – С. 104–109.

УДК 373.545:371.4

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УРБАНІЗАЦІЇ

Баранюк І.Г., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У статті розглядаються проблеми реалізації концепції екологічного виховання Василя Сухомлинського в умовах гуманітарних проблем, котрі зумовлені процесом урбанізації. Розглянуті професійні компетентності вчителя, необхідні йому для успішного здійснення екологічного виховання в сучасних умовах.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, виховання природою, екологічне виховання, урбанізація, компетентності вчителя.

В статье рассматриваются проблемы реализации концепции экологического воспитания Василия Сухомлинского в условиях гуманитарных проблем, которые обусловлены процессом урбанизации. Рассматриваются профессиональные компетентности учителя, необходимые ему для успешного осуществления экологического воспитания в современных условиях.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, воспитание природой, экологическое воспитание, урбанизация, компетентности учителя.

Baraniuk I.H. VASYL SUKHOMLYNSKY'S CONCEPTION OF THE ECOLOGICAL UPBRINGING AND ITS IMPLEMENTATION IN THE CONTEXT OF THE PRESENT URBANIZATION

The paper deals with the conception of the ecological upbringing in the artistic legacy of Vasyl Sukhomlynsky in the context of the human problems caused by the urban process. The professional teaching competences those are essential for a teacher for the effective realization the process of the ecological upbringing in the present context.

Key words: Vasyl Sukhomlynsky, upbringing by nature, ecological upbringing, urbanization, teaching competences.